

bölümü mümin göründükleri halde yahudileri dost edinen münafıklar hakkındadır. Ne müslüman ne de yahudi olan bu tipler yalan yere yemin etmek ve bunu kalkan olarak kullanmak suretiyle insanları Allah yolundan saptırmaya çalışırlar. “Şeytanın fırkası” diye nitelendirilen münafıkların da kâfirler ve yahudiler gibi onur kırıcı âkıbete mâruz kalacakları ifade edilir. Bu bölümde hak-bâtıl mücadelesinde Allah’ın ve peygamberinin mutlaka galip geleceği hususunun O’nun tarafından tayin edildiği belirtildikten sonra (âyet 21) son âyette Allah’a ve âhiret gününe iman edenlerin babaları, oğulları, kardeşleri ve akrabaları dahi olsa Allah’a ve resulüne düşmanlık besleyenleri asla sevemeyeceği, Allah’ın kalplerine imanı nakşettiği bu müminlerin Allah’tan yana oldukları, Allah’ın onlardan, onların da Allah’tan hoşnut bulundukları ifade edilmiştir.

Medine döneminin son yıllarında nâzil olduğu anlaşılan Mücâdile sûresinden müslüman toplumun yaşadığı bazı problemleri tesbit etmek mümkündür. Zira Medine civarında anlaşmalı vatandaş statüsünde bulunan yahudi kabileleri hem Mekke müşrikleriyle hem de Medine’deki münafıklarla gizli ilişkiler içinde bulunuyor, Resûlullah’a ve ashabına karşı psikolojik mücadele yürütüyordu. Süre bu tür bozguncu faaliyetleri ifşa etmek suretiyle müslümanları bilgilendirmekte ve uyarılmaktadır. Sürenin 21. âyeti samimi müminlere büyük bir müjde vermekte, 22. âyeti ise fertlerin ve kitlelerin Allah nezdinde makbul olacak iman derecesinin tesbiti için şaşmaz bir ölçü belirlemektedir.

Sürenin faziletiyle ilgili olarak bazı kaynaklarda yer alan, “Mücâdile sûresini okuyan kimse kıyamet gününde Allah’ın taraftarları arasında kaydedilir” meâlindeki hadisin (meselâ bk. Zemahşerî, IV, 79) sahih olmadığı anlaşılmaktadır (Muhammed et-Trablusî, II, 723). Mücâdile sûresi hakkında yapılan çalışmalar arasında Abdül-mün’im en-Nimr’in *el-Îkûr’ân ve’l-hayât: fî tefsîri sûreti’l-Mücâdile’si* (Kahire 1407/1987) ve Fülve bint Nâsir’in *Sûretü’l-Mücâdile: Dirâse mevzû’iyye tahlîliyye’si* (1409/1989, yüksek lisans tezi, Külliyyetü’t-terbiyye li’l-benât [Riyad]) sayılabilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, XXVIII, 2-19; Vâhidî, *Esbâbü’n-nüzûl*, Kahire 1378/1959, s. 231-236; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 79; İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Îkûr’ân*, IV, 318-330; Muhammed et-Trablusî, *el-Keşfü’l-ilâhî ‘an şedidi’z-za’f ve’l-mevzû’ ve’l-vâhî* (nşr. M. Mahmûd Ahmed Bekkâr), Mekke 1408, II, 723; Elmalılı, *Hak Dini*, VI, 4772-4805.

M. KÂMİL YAŞAROĞLU

MÜCÂHEDE (المجاهدة)

Sâlikin nefis, şeytan
ve düşmanla mücadele etmesi
anlamında tasavvuf terimi.

Sözlükte “güç ve gayret sarfetmek, bir işi başarmak için elinden geleni yapmak” anlamındaki **cehd** kökünden türeyen **mücâhede** kelimesi tasavvufun ilk dönemlerinden itibaren terim olarak kullanılmıştır. Terimin içeriğini, mücâhedenin üç türünden bahseden ve bunları direncini kırana kadar insanın şeytanla, ibadetleri Allah’ın emrettiği şekilde yerine getirinceye kadar nefsiyle ve cephede düşmanla cihad etmesi şeklinde sıralayan ilk sûfilardan Hâtim el-Esam belirlemiş görünmektedir (Sülemî, s. 95). “Allah uğrunda hakkıyla mücâhede ediniz” (el-Hac 22/78) ve, “Allah yolunda mallarınız ve canlarınızla cihad ediniz” (et-Tevbe 9/41) meâlindeki âyetler mücâhedenin üç türünü de kapsamaktadır (Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, “Cehd” md.).

Tasavvufta cihad ve mücâhede denilince genellikle kötülüğü emreden nefse (Yûsuf 12/53) ve şeytana karşı verilmesi gereken savaş; mücahid, müctehid ve ehl-i icthad denilince de böyle bir savaş yürüten sâlik anlaşılır. İnsanın en azılı düşmanı nefsi olduğuna göre (Aclûnî, I, 143) ona karşı açılan savaşın da en büyük savaş olması gerekir. Cephede düşmanla yapılan savaş küçük cihad (cihâd-ı asgar) olarak isimlendiren mutasavvıflar nefse karşı verilen savaşa da büyük cihad (cihâd-ı ekber) demişler.

Ebû Osman el-Mağribî, nefsiyle sıkı bir mücâhedeye girmeyen sâlikin tasavvuf yolunda yeni bir şey öğrenemeyeceğini belirtir. Allah’a hitaben kendisine nasıl ulaşabileceğini sorduğunda, “Nefsini bırak da öyle gel” cevabını aldığını, bunun üzerine gömleğinden çıkan yılan gibi nefsinin ve benliğinden sıyrıldığını, nefsinin riyâzet körüğüne koyup mücâhede ateşiyle kor haline getirdiğini ve on iki yıl melâmet çekiciyle döverek sahip olduğu mertebeye ulaştığını söyleyen Bâyezîd-i Bistâmî ile bazan kendini ayaklarından bir ağaca asarak, bazan da bir kuyuya baş aşağı sarkarak çile çıkardığı, Kur’an okuduğu ve bu durumda namaz kıldığı rivayet edilen Ebû Saîd-i Ebû’l-Hayr’ın nefis mücâhedeleyi meşhurdur. Sehl et-Tüsterî’nin tasavvufta benimsediği ve mensuplarına tavsiye ettiği metot nefis mücâhedesiydi. “Mücâhid nefsiyle mücâhede eden kişidir” (*Müsned*,

VI, 20; Tirmizî, “Fezâ’ilü’l-cihâd”, 2) hadisine işaret eden Hücverî’ye göre nefisle mücâhedenin düşmanla savaşmaktan daha üstün kabul edilmesinin sebebi daha zor olmasıdır. Hücverî, nefisle mücâhede ve onu yönetmenin bütün din ve mezheplerde önemli olduğunu, büyük sûfilerin mutlaka sıkı bir mücâhede döneminden geçtiklerini, çevrelerinde toplanan cemaate ısrarla nefse uymamayı ve ona muhalefeti ilke edinmelerini tavsiye ettiklerini belirtir (*Keşfü’l-mahcûb*, s. 252). Ebû Muhammed el-Cerîrî de, “Tasavvuf barış değil savaştır” derken mücâhedenin devamlı olması gerektiğine işaret etmiştir.

Tasavvufta Hakk’a ermek için ahyâr, eb-râr ve şüttar olmak üzere üç tarikten (metot) bahsedilir. Bunlardan ikincisi olan eb-râr tarikini benimseyenler Hakk’a ermek için riyâzet, mücâhede ve çileyi esas alırlar. Bu yola mücâhede ve riyâzet ehlinin yolu adı da verilir. Bu yolda az yemek, az uyumak, az konuşmak ve münzevi bir hayat sürmek esastır.

Mücâhede takvâ, istikamet veya keşif mertebesine ermek için yapılır. Haramdan sakınmak ve günahattan korunmak maksadıyla gerçekleştirilen nefis mücâhedesinin bir adı da takvâ mücâhedesidir; bu bütün müminlere farzdır. İstikamet mücâhedesini takvâ mücâhedesini temelinde gerçekleştirilir ve onun ileri bir mertebesidir. Bütün müminler bu mücâhedeye teşvik edilmiştir. Gönüllü olarak yapılan bedenî ve malî ibadetler mücâhedenin bu kısmına girer. Keşif ehli olmak maksadıyla gerçekleştirilen zor ve çileli bir hayatı gerektiren keşif mücâhedesine ise farz veya sünnet değildir; bu mücâhedeye yerine getirilmesi güç birtakım şartlara riayet edilmesi halinde izin verilebilir (Gazzâlî, III, 72; IV, 395-403). Ancak tehlikeleri ve sakıncaları bulunduğundan bu yola girilmemesi ihtiyata daha uygundur.

Muhyiddin İbnü’l-Arabî mücâhedenin dört türünden bahseder. Ona göre “Allah mücâhede ehli oturanlardan çok büyük bir ecirle üstün kılmıştır” meâlindeki âyetle (en-Nisâ 4/95) mutlak mücâhedeye, “Allah yolunda mücâhede ederler” âyetinde (el-Mâide 5/54) mukayyed mücâhedeye, “Uğrumuzda mücâhede edenleri elbette kendi yollarımıza eriştireceğiz” meâlindeki âyetle (el-Ankebût 29/69) keşif için yapılan mücâhedeye, “Allah için hakkıyla cihad ediniz” âyetinde (Hac 22/78) hakiki mücâhedeye işaret edilmiştir (*el-Fütûhât*, II, 290). Hücverî de, “Uğrumuzda mücâhede edenleri elbette kendi yollarımıza eriştireceğiz” ifadesinin (el-Ankebût 29/69),

MÜCÂHEDE

"Yollarımızı gösterdiklerimiz uğrumuzda mücâhede ederler" şeklinde yorumlanabileceğine dikkat çekmiş ve, "Talep eden bulur" önermesi kadar, "Bulan talep eder" önermesinin de doğru olduğunu belirtmiştir (*Keşfü'l-maḥcûb*, s. 255).

Tasavvufî çevrelerde başlangıçtan beri mücâhede'yi yanlış anlayan ve yanlış uygulayan kişi ve zümreler olagelmış, bu konuda aşırı gidenler kâmil mürşidler tarafından uyarılmıştır. Meselâ ilk sûfî müelliflerden Ebû Nasr es-Serrâc *el-Lûma'*'da ölçüsüz bir şekilde mücâhede yapanların düştükleri hatalara geniş yer ayırmıştır (s. 523-530). Mücâhedenin aşırı şekilleri tasavvuf karşıtı çevrelerde şiddetle eleştirilmiştir (meselâ bk. Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, s. 199-205).

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "cehd" md.; *et-Ta'rîfât*, "mücâhid" md.; Tehânevî, *Keşşâf*, I, 218; *Müsne'd*, VI, 20; Tirmizî, "Fezâ'ilü'l-cihâd", 2; Serrâc, *el-Lûma'*, s. 523-530; Kelâbâzî, *et-Ta'aruf*, s. 141, 147; Ebû Tâlib el-Mekkî, *Ḳütü'l-ḳulûb*, Kahire 1961, II, 283; Sülemî, *Ṭabaḳât*, s. 95; Kuşeyrî, *er-Risâle* (nşr. Abdülhalîm Mahmûd), Kahire 1966, s. 84, 265, 266; Hücverî, *Keşfü'l-maḥcûb*, s. 244, 251, 252, 255; Gazzâlî, *İhyâ'*, II, 243; III, 72; IV, 395-403; Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Telbisü İblîs*, Kahire 1928, s. 199-205; Ferîdüddin Attâr, *Tezkiretü'l-evliya* (trc. Süleyman Uludağ), İstanbul 1991, s. 198; Şehâbeddin es-Sühreverdî, *'Avârifü'l-ma'ârif*, Beyrut 1966, s. 207; İbnü'l-Arabî, *el-Fütûḥât*, II, 290; Mevlânâ, *Mesnevî*, I, 19, 135; V, 308; İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât*, İstanbul 1963, I, 54-55; Aclûnî, *Keşfü'l-ḥafâ'*, I, 143; Gümüşhânevî, *Câmî'u'l-uşûl*, Kahire 1298, s. 117; İsmâil Hakkı Bursevî, *Şerh-i Usûlü'l-aşere*, İstanbul 1291, s. 136.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

MÜCÂHİD el-ÂMİRİ

(مجاهد العامري)

Ebû'l-Ceyş (Ebû'l-Hasen) Mücâhid
b. Abdillâh el-Muvaffak el-Âmirî
(ö. 436/1044-45)

Mülûkü't-tavâiften
Dâniye Emirliği'nin kurucusu
ve ilk hükümdarı
(1014-1045).

Rum, İspanyol veya Slav asıllı (Saklebî) olduğu rivayet edilir. Âmirîler'in sarayında yetiştiğinden kaynaklarda el-Fityânü'l-Âmiriyyûn arasında sayılmış, ayrıca hadım Sakâlibe'den (huddâmü'l-hisyân) ayrılması için "fahl" (tam erkek) sıfatıyla tanımlanmıştır. Kurtuba'da (Cordoba) Hâcib İbn Ebû Âmir el-Mansûr'un himayesinde iyi bir eğitim gördüğü, özellikle dinî ilimler ve Arap edebiyatında yetiştiği bilinmektedir.

Bazı rivayetlerde onun Belensiye (Valencia) yahut Balear adalarında (el-Cezâirü's-Şarḳiyye) Âmirîler adına valilik yaptığı belirtilmektedir. XI. yüzyılın başlarında Âmirîler'in iktidardan uzaklaştırılması üzerine bu aileye bağlı diğer Saklebî kumandan ve idareciler gibi Kurtuba'dan ayrılarak Doğu Endülüs'te Balear adalarını da içine alan Dâniye Emirliği'ni kurdu (405/1014; kaynaklarda 400, 402 ve 403 tarihleri de verilmektedir). Mücâhid, Dâniye'de "el-Muvaffak" lakabıyla hükümranlılığını ilân etmekle beraber Emevîler'e olan bağlılığını sürdürdü. Bu sülâleden Ebû Abdullah el-Muaytî diye tanınan bir fakihî Muntasır-Billâh lakabıyla halife ilan etti ve onun adını da taşıyan sikkeler bastırdı (405/1015); halife de kendisine Zülvizâreteyn lakabını verdi.

Mücâhid, Dâniye'nin coğrafi konumu sebebiyle dikkatini daha çok Akdeniz'in hristiyan hâkimiyetindeki adalarına çevirdi. Dâniye ve Balear adalarındaki tersaneleri yenileyerek güçlü bir donanma kurdu ve Dâniye'yi Endülüs'ün en büyük iki deniz üssünden biri haline getirdi. 406 (1015-16) yılında 120 gemi ve 1000 süvarinin katıldığı bir seferle Sardinya adasının büyük bir kısmını fetheden Mücâhid, burada müslümanların varlığını kalıcı kılmak amacıyla yeni ve büyük bir şehrin kurulması için emir verdi. Ancak yaklaşık on ay sonra papalığın teşvikiyle hazırlanan bir Haçlı donanmasının saldırısı ve savaş sırasında çıkan şiddetli rüzgârın müslüman gemilerinin önemli bir bölümünün batmasına sebep olması sonucu, karaya dönüp aile mensuplarını yanına alamadan çok az sayıda gemiyle Sardinya'yi terketmek zorunda kaldı. Bazı hristiyan kaynaklarında Mücâhid'in bundan sonra ada üzerine 1019 yılında bir sefer daha düzenlediği belirtilmektedir.

Dâniye'ye döndüğünde Mücâhid, Muaytî'nin kendisine çizilen görev alanının dışına çıkıp bütün yetkileri ele geçirdiğini ve bazı icraatlarıyla şehirde huzursuzluk meydana getirdiğini görerek onu Mağrib'deki Bicâye'ye sürdü. Ardından Sardinya'da esaret altında kalan ailesini kurtardı; fakat Sardinyalılar, onun adaya tekrar saldırmasını önlemek amacıyla oğlu Ali'yi ellerinde tutmaya devam ettiler. Latince öğrenen ve hristiyan terbiyesiyle yetişen Ali on yedi yaşına ulaştığında kurtarılabildi ve Mücâhid onun yokluğunda verdiği kararı değiştirip kendisini vâlihtliğe getirdi. Mücâhid 408 (1017) yılında, başını Hayrân el-Âmirî'nin çektiği diğer Saklebî emirler gibi, Kurtuba'ya ele geçirip hilâfet iddiasın-

da bulunan Şîî Hammûdîler'e karşı Mur-tazâ-Billâh unvanıyla halifeliliğini ilân etmiş olan Emevî sülâlesinden Abdurrahman b. Muhammed'e (IV. Abdurrahman), onun öldürülmesinden sonra da Abbâdîler tarafından kayıp halife II. Hişâm olduğu iddiasıyla tahta oturtulan Halef el-Husrî'ye biat etti (414/1023); bu suretle Emevî sülâlesine olan bağlılığını yine gösterdi.

Mücâhid 411 (1020) yılından itibaren Belensiye, Turtûşe (Tortosa) ve Mürsiye (Murcia) gibi çevre şehirleri hedef alan bir genişleme siyaseti izlemeye başladı. Bir süre Belensiye'yi Saklebî asıllı emir Lebîb'le birlikte yönetti. Lebîb'in halk tarafından kovulması üzerine şehir tamamıyla ona kaldıysa da diğer Saklebî emirlerinin, Âmirî ailesinden Abdülazîz b. Abdurrahman el-Mansûr'a biat edip onu Belensiye'de tahta oturtmak istemeleri üzerine iki yıl idaresi altında tuttuğu bu şehirden vazgeçti. Muhtemelen 420 (1029) dolaylarında Meriye (Almeria) Emîri Züheyr'in kontrolünde bulunan Mürsiye üzerine yürüdü ve burada şehir yönetimi için mücadele eden iki köklü aileden Benî Hattâb'ın iş başına gelmesine yardımcı olarak Benî Tâhîr'in liderini Dâniye'ye götürdü. 429 (1037-38) yılında Abdülazîz el-Mansûr'un Meriye'yi ele geçirmesinden endişelenen Mücâhid Belensiye, Şâtibe (Jativa) ve Lurka'ya (Lorca) doğru bir askerî harekât başlattı ve Şâtibe ile Lurka'nın yanı sıra Şûzer'de hâkimiyet altına aldı. Ancak Abdülazîz el-Mansûr'un, çok sayıda paralı hristiyan askerinin de bulunduğu güçlü ordusuyla yaptığı karşı hücum sonucu zaptettiği toprakları geri vermeye mecbur oldu (433/1042). Öldüğünde oğlu İkbâlûddeve Ali'ye Dâniye ve Balear adalarını içine alan, geniş bir ticaret ağına sahip zengin bir emirlik bırakan Mücâhid adaletli, ileri görüşlü, sağlam iradeli, cesur bir devlet adamı kimliğiyle tanınıyordu. Şöhreti, bütün Batı Akdeniz'de müslümanlar ve kendisini Moge-tus adıyla tanıyan hristiyanlar arasında sürekli denizlerde gezen ve kahramanlıklar yapan efsanevî bir kişi olarak uzun yıllar yaşamaya devam etti.

Mücâhid'e yer veren kaynaklarda onun başarılı idareciliği ve cengâverliği yanında özellikle hadis, kıraat ve Arap dili ve edebiyatı alanlarında bilgi sahibi olduğuna ve aruza dair bir kitap yazdığına dikkat çekilmekte, ayrıca mülûkü't-tavâif arasında en fazla âlim ve edibin onun sarayında görüldüğü belirtilmektedir (Dabbî, s. 472-473). Ebû Amr ed-Dânî, İbn Abdülber en-Nemerî, İbn Ma'mer el-Lugavî, İbn Sîde, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Reşîk, İbn Bürd el-